

ЕВРОПЕЙСКАТА СТРАТЕГИЯ ЗА СИГУРНОСТ (2003 Г.) – ХОЛИСТИЧЕН И МНОГОСТРАНЕН ПОДХОД ЗА УКРЕПВАНЕ НА СТРАТЕГИЧЕСКАТА РАМКА ЗА ВЪНШНА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Гл. ас. д-р инж. Даниел Берчев, Секция „Иновационна дейност и сътрудничество с външни организации“, Институт „Научноизследователска и иновационна дейност“, Национален военен университет „Васил Левски“ – Велико Търново

Гл. ас. д-р Стефан Петков, Секция „Научноизследователска дейност“, Институт „Научноизследователска и иновационна дейност“, Национален военен университет „Васил Левски“ – Велико Търново

Резюме:

По своята същност Европейската стратегия за сигурност (2003 г.) не е съвършен документ, но е важно постижение за ЕС по пътя на създаване на своя собствена, автентична форма на политика за сигурност и отбрана. Чрез анализ на средата за сигурност стратегията извежда на преден план връзката глобални предизвикателства – сигурност – развитие. Тя загърбва традиционното виждане за националната сигурност и поставя изискването за комбинация от инструменти за реагиране срещу новите заплахи. От друга страна, анализът на формулираните в нея стратегически цели и необходимостта от гарантирането на сигурността на отделните държави показват, че те могат да бъдат постигнати посредством глобални и регионални договорености.

***Ключови думи:** сигурност, стратегия, Европейски съюз.*

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY (2003) – A HOLISTIC AND MULTILATERAL APPROACH TO STRENGTHENING THE STRATEGIC FRAMEWORK OF THE EU FOREIGN POLICY

Chief Assist. Prof. Eng. Daniel Berchev, PhD, Section “Innovation and cooperation with external organizations”, Institute for Scientific Research and Innovation, Vasil Levski National Military University – Veliko Tarnovo

Chief Assist. Prof. Stefan Petkov, PhD, Section “Scientific Research”, Institute for Scientific Research and Innovation, Vasil Levski National Military University – Veliko Tarnovo

Abstract:

In its essence, the European Security Strategy (2003) is not the ideal

document, however, it is an important achievement for the EU on the way to developing its own authentic form of political security and defense. Analyzing the security conditions, the Strategy accentuates on the relation challenges – security – development. The Strategy steps aside from the traditional view of national security and creates demand for combination of instruments for reaction against new threats. On the other hand, the analysis on the postulated strategic goals and the necessity for security guarantee for each country, claims that these can be achieved through agreements on global and regional scale.

Keywords: security, strategy, European Union.

Въведение

Във фокуса на динамиката на нашето съвремие все още остават актуални всеобхватните опити на международната общност за справяне със съществуващи и предотвратяване на предстоящи заплахи над страните. В миналото тези въпроси се определят основно като вътрешнодържавен проблем за сигурността и отбраната. Впоследствие разбирането, че разрешаването им неизменно е свързано с интернационализиране в една или друга форма, поставя на преден план изискването за използване на комбинация от инструменти за реагиране срещу новите заплахи не само в национален, но в регионален и глобален аспект. В тази връзка през втората половина на XX век се заговаря за **неделимост на сигурността**.¹ Основополагащите документи при формирането на политиката за сигурност на субектите на международните отношения са стратегиите и концепциите. Особено значение за България като член на Европейския съюз (ЕС) има приетата през декември 2003 г. Европейска стратегия за сигурност (ЕСС) (Стойков, С., 2012).

Европейска стратегия за сигурност (2003 г.)

Като последица от силната ангажираност на ЕС с процесите, протичащи както в самия Съюз, така и извън него, през 2003 г. бе приета Европейска стратегия за сигурност (Съвет на Европейския съюз, 2009). По своята същност стратегията изразява не само позицията на Съюза по отношение на глобалните предизвикателства, но и очертава в перспектива начина на действие в контекста на **новите заплахи**. Това

---

¹ Относно неделимост на сигурността вж. Стефанов, Г., Видин, Б., Захариева, Ю., Пантев, П. (2001). *Международни отношения. Международно Право. Дипломация. (Кратка енциклопедия)*. София: СИЕЛА – СОФТ ЕНД ПАБЛИШИНГ.

определя стратегията като комплексна концепция, а чрез реализиране на очертаните в нея стратегически цели тя е насочена към осъществяване на мисията на Съюза за утвърждаването му като важен играч в областта на сигурността с глобална стратегическа отговорност. Всеки един от посочените елементи на ЕСС води към другия, като тази взаимна обусловеност е показана на фигура № 1.

Фигура № 1 Същност на Европейската стратегия за сигурност (2003 г.)

Европейската стратегия за сигурност отправя поглед към бъдещето, като прогнозира промените във вътрешната и външната среда за сигурност. Промените в средата за сигурност са представени с помощта на познатата методика – чрез анализ на завещаните от и възникналите в периода след Студената война основни предизвикателства и заплахи (Стойков, М., 2006). Във фокуса на глобалните предизвикателства ЕСС поставя отворените и трудно контролируеми граници, както и глобализацията, възприемана като препятствие и надпревара, като подчертава, че те водят до неразривна обвързаност на вътрешните и външните аспекти на сигурността (Панайотова, 2017). В допълнение към тях се акцентира върху нарастване на европейската зависимост – а оттам и уязвимост – по отношение на взаимосвързана инфраструктура в транспорта, енергетиката, информационните технологии и други области. Сериозна загриженост във връзка със сигурността предизвикват последиците от конфликтите – значителният брой цивилни жертви, големите групи от хора, принудени да напуснат домовете си, бедността и болестите, както и политически и икономически провалилите се държави (Съвет на

Европейския съюз, 2009). Освен това Стратегията декларира сигурността като необходимо пред условие за успешно развитие на ЕС (Стойков, М., 2006). По този начин още в самото начало ЕСС извежда на преден план **възката глобални предизвикателства – сигурност – развитие**.

В логична последователност, след като ЕСС в синтезиран вид очертава глобалните предизвикателства пред сигурността, на следващо място в нея са дефинирани **основните заплахи**. Загърбвайки в известна степен традиционната концепция за самоотбрана до и в периода на Студената война, която се основава на заплахата от нападение, ЕСС прокламира виждането, че в наши дни няма вероятност някоя държава членка на Съюза да се окаже обект на мащабна агресия. Вместо това Европа е изправена пред нови заплахи, които са по-различни, не толкова очевидни и по-трудно предвидими (Съвет на Европейския съюз, 2009). Групата заплахи, които стоят пред интересите на Съюза в областта на сигурността и са определени в ЕСС, включват **тероризма, разпространението на оръжия за масово унищожаване, регионалните конфликти, липсата на държавност и организираната престъпност**.

Тероризмът като феномен, присъщ на нашето общество, е определен като най-опасната и остра форма на престъпна дейност използвана от терористични организации, екстремистки групи или отделни лица. С оглед на последните ЕСС подчертава, че терористичните движения стават все по-обезпечени, свързани с електронни мрежи и готови да си послужат с неограничено насилие. В основата на терористичната дейност лежат редица комплексни причини и я превръщат в нарастваща стратегическа заплаха за цяла Европа. Това е породено от факта, че тероризмът е насочен към негативно засягане на политическите обществени отношения – налага големи разходи и се опитва да подкопае отвореността и толерантността на демократичните общества, с което провокира прибързани или неадекватни реакции на правителствата на засегнатите държави. Освен това този тип престъпна дейност застрашава живота на хората и цели да причини колосални материални и човешки щети чрез посегателства върху живота, здравето, свободата и имуществото на гражданите.

Най-новата терористична вълна е с глобален мащаб и е свързана с краен религиозен екстремизъм. Това налага съгласуваност на европейските действия, защото Европа вече не е само цел, но служи и като място за разполагане на терористичните логистични бази (Съвет на Европейския съюз, 2009).

Въпреки че тероризмът е разгледан в ЕСС като първата основна заплаха, стратегията извежда **разпространението на оръжия за**

масово унищожаване (ОМУ) като най-голямата потенциална заплаха за международния мир и сигурност. Европейската стратегия за сигурност не е първият документ, който отразява загрижеността на ЕС в това отношение и който придава първостепенно значение на тази заплаха. Борбата срещу разпространението на ОМУ е основен обект на загриженост, който подробно е разгледан и в Стратегията на ЕС срещу разпространението на оръжия за масово унищожение от 10 декември 2003 г. (Council of The European Union, 2003).

Стратегията на ЕС срещу разпространението на ОМУ конкретизира като потенциални заплахи разпространението на ядрени, химически, биологични оръжия и средствата за доставка, свързани с оръжия за масово унищожение.

По отношение на заплахата от **разпространението на ядрени оръжия** Стратегията препоръчва Договорът за неразпространение на ядрено оръжие (ДНЯО) да бъде запазен в неговата цялост.² В нея се отчита и фактът, че този договор е помогнал да се забави и в някои случаи да се обърне разпространението на военни ядрени способности, но не успял да го предотврати напълно. В тази връзка ЕС е силно загрижен, че притежаването на ядрени оръжия от държави извън ДНЯО³ и неспазването на разпоредбите на договора от държавите, страни по него, рискуват да подкопаят усилията за неразпространение и разоръжаване (Council of The European Union, 2003). Тази обоснована загриженост както на ЕС, така и на цялата международна общност може да бъде представена с посоченото от М. Рабохчийска (2012).⁴

---

² Договорът влиза в сила през 1970 г. и към настоящият момент страни по него са 189 държави, което говори за неговия универсален характер. В чл. X (2) на ДНЯО се казва, че: „двадесет и пет години след влизането му в сила ще се свика конференция, която да реши дали Договорът ще остане в сила за неопределено време, или ще бъде продължен за определен срок.“ На 11 май 1995 г. в съответствие с цитираната разпоредба конференцията на страните по Договора за преглед и продължаване решава да го направи безсрочен. Рабохчийска, М. (2012). Механизми за контрол по многостранните международни договори в областта на ядреното разоръжаване. От Г. Белова & др. (Ред.), *Международна научна конференция „Право, управление и медии през XXI век“*. 1, стр. 369-377. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“.

³ Както посочва М. Рабохчийска (2012), Индия, Пакистан, Северна Корея и Израел са страните, за които се знае или се смята, че разполагат с ядрено оръжие и не са страни по договора.

⁴ В своята научна публикация, озаглавена „Механизми за контрол по многостранните международни договори в областта на ядреното разоръжаване“, М. Рабохчийска разглежда многостранната международноправна регламентация по проблема за ядреното разоръжаване и то в частта за механизмите за контрол, предвидени в съответните договори, именно като израз на стремежа атомното оръжие да се ограничи и забрани в глобален мащаб.

Авторката изтъква, че съществуващият крехък баланс между свят, свободен от ядрено оръжие, в който държавите имат право да използват ядрената енергия само за мирни цели, и желанието на някои от тях да се присъединят към един опасен „клуб“, днес може да бъде разрушен с всеки акт на тероризъм, лоша дипломация или просто нещастен инцидент (Рабохчийска, 2012).

Стратегията определя **разпространението на химически оръжия** като заплаха по няколко причини. На първо място се подчертава, че използваните материали, оборудване и ноу-хау са с двойна употреба, което представлява особена трудност по отношение на режимите за проверка и контрол на техния износ. Освен това няколко държави все още притежават големи запаси от химическо оръжие, които трябва да бъдат унищожени, както е предвидено в Конвенцията за химическите оръжия.⁵ Не на последно място, възможното съществуване на химическо оръжие в държави, които не са страни по Конвенцията за химическите оръжия, също предизвиква загриженост. За тази цел Стратегията посочва, че един от начините за оценка на нивото на риска е да се види дали има местна способност за производство на прекурсори на химически бойни агенти и оръжие с химически бойни агенти (Council of The European Union, 2003).

Биологичното оръжие, както и химическото оръжие, представлява особена заплаха. Въпреки че ефективното използване на биологични оръжия изисква специализирани научни познания, включително придобиването на агенти за ефективно разпространение, защитата срещу тях е особено трудна, защото:

- бързото развитие на науката в тази област позволява да се използват технологии и знания с двойна употреба, което увеличава потенциала за злоупотреба с тях;

- в зависимост от използвания агент последствията от тяхната употреба могат да бъдат трудни за овладяване;

- не може ясно да бъде определено дали хората, животните или растенията са целите;

- не може категорично да се посочи кой е използвал тези оръжия – ситуация, която е определена в Стратегията на ЕС срещу разпространението на ОМУ като „липса на подпис“ (Council of The European Union, 2003).

---

⁵ Вж. чл. I, т. 2, 3 и 4 на Конвенция за забрана на разработването, производството, натрупването и употребата на химическо оръжие и за неговото унищожаване, Подписана на 13.01.1993 г. в Париж. Ратифицирана със закон, приет от 38-мо Народно събрание на 29.06.1994 г. – ДВ, бр. 55 от 8.07.1994 г. Издадена от Министерството на външните работи, обн., ДВ, бр. 103 от 29.11.2001 г., в сила от 29.04.1997 г. – попр., бр. 1 от 4.01.2002 г.

Причините за нарастващото безпокойство, които Стратегията на ЕС посочва по отношение на заплахата от разпространение на средства за доставка, свързани с оръжия за масово унищожение, са: разработването от няколко държави, занимаващи се с балистични програми, на автономен капацитет за производството на ракети със среден и дълъг обхват, както и на крилати ракети и безпилотни летателни апарати (БЛА).

В заключение към разглежданата заплахата от разпространението на ОМУ Стратегията на ЕС срещу разпространението на ОМУ прави извода, че всички тези оръжия биха могли пряко или непряко да застрашат ЕС и неговите по-широки интереси. Нападението с ОМУ на територията на ЕС би довело до опасност от мащабни разрушения в допълнение към тежките непосредствени последици по отношение на унищожаването и жертвите.

Всички държави членки на ЕС, както и неговите институции, носят колективна отговорност за предотвратяване на тези рискове. Те трябва активно да допринасят за борбата срещу разпространението на ОМУ. Това предопределя изискването да действат решително и да използват всички инструменти и политики, с които разполагат, за да предотвратят, възпират и където е възможно, да премахнат програмите за разпространение, които предизвикват загриженост в световен мащаб.

Именно поради тази причина и двете стратегии на ЕС формулират справянето със заплахата от разпространение на ОМУ като въпрос на приоритет. В тях отчетливо се казва, че докато международните договорни режими и механизмите за контрол на износа са забавили разпространението на ОМУ и системи за доставка, редица държави са потърсили или се опитват да разработят такива оръжия. Това показва, че понастоящем се навлиза в нов и опасен период, в който се увеличава възможността за надпревара във въоръжаването с ОМУ, по-конкретно в Близкия изток. В следващите години потенциалът на биологическите оръжия може да нарасне в резултат на напредъка в развитието на биологическите науки, осезаема възможност са и нападенията с химически и радиоактивни вещества. Разпространението на ракетни технологии добавя допълнителен елемент на нестабилност и би могло да изложи Европа на все по-голям риск (Съвет на Европейския съюз, 2009).

Наред с увеличавения риск от използването на ОМУ от държавите, ново критично измерение към тази заплахата се явява възможността за придобиването им от терористични групи, което увеличава риска терористи да използват ОМУ с цел нанасяне на мащабна смърт и унищожение. Придобиването на ОМУ от терористични групировки е най-лошият сценарий. При подобни обстоятелства една малка група би

могла да нанесе поражения в мащаб, в миналото възможен само с участието на държави и армии. Това представлява пряка и нарастваща заплаха за европейските интереси, особено в областите на напрежение, където има програми за ОМУ и където са налице конвенционални конфликти между държави, насилствени вътрешнодържавни конфликти или потенциални заплахи от терористични атаки. В тези региони може да бъдат засегнати емигрантските общности, разположените и разгърнатите войски (бази или външни операции) и икономически интереси (природни ресурси, инвестиции, пазари за износ), независимо дали са специално определени като обект на атака или не (Съвет на Европейския съюз, 2009).

Предотвратяването и мирното разрешаване на възникнали **регионални конфликти** са ключови фактори за стабилността на Стария континент. Проблеми като тези в Кашмир, в региона на Големите езера и на Корейския полуостров оказват пряко и непряко въздействие върху европейските интереси подобно на конфликтите в по-голяма близост до Европа, преди всичко тези в Близкия Изток. Освен това сериозните или „замразени“ конфликти, които продължават да съществуват по нашите граници, застрашават стабилността на региона. Те отнемат човешки животи, разрушават социална и физическа инфраструктура, застрашават малцинствата, основните свободи и права на човека. Конфликтите може да доведат до екстремизъм, тероризъм и липса на държавност; те предоставят възможност за организирана престъпност. Регионалната несигурност може да доведе до по-голямо търсене на ОМУ. На практика най-добрият начин за справяне с новите, често изплъзващи се заплахи понякога се оказва разрешаването на свързаните с регионални конфликти по-стари проблеми (Съвет на Европейския съюз, 2009).

Липсата на държавност като обособена основна заплаха е свързана с корупция, злоупотреби с власт, слаби институции и липса на отчетност. Разпадането на държавността може да бъде свързано с очевидни заплахи като организирана престъпност и тероризъм. Липсата на държавност е тревожен феномен, който подкопава управлението в глобален мащаб и допринася за регионалната нестабилност (Съвет на Европейския съюз, 2009).

Често слабата държавност е свързана и с разрастване на **организираната престъпност**, която също е отчетена като основна заплаха за ЕС и като цяло за Европа. Търговията със забранени наркотични вещества продължава да бъде най-големият престъпен пазар в ЕС с минимална стойност на дребно, оценявана приблизително на 30 милиарда евро годишно в ЕС. Графикът на хора продължава: приблизителните оценки сочат годишна обща печалба за всички форми

на експлоатацията от почти 30 милиарда евро. Международната търговия с фалшифицирани фармацевтични продукти достигна 38,9 милиарда евро. Същевременно ниският процент на конфискация позволява на престъпниците да продължават да разширяват престъпните си дейности и да проникват в законната икономика. С помощта на онлайн пазара и новите технологии, като например триизмерния печат, престъпниците и терористите по-лесно получават достъп до огнестрелни оръжия. Използването на изкуствен интелект, нови технологии и роботика допълнително ще увеличи риска от това, престъпниците да се възползват от предимствата на иновациите за злонамерени цели (Европейската комисия, 2020).

Комплексността на обособените основни заплахи изисква холистичен и многостранен подход за укрепване на стратегическата рамка за външна политика на ЕС. С тази цел за запазването на своите ценности и защитата на своите интереси ЕС си поставя **три стратегически цели**:

1. Мерки за противодействие на заплахите чрез ограничаване на финансирането на терористична дейност в тясно сътрудничество със САЩ. Провеждане на активна политика, ограничаваша разпространението на оръжия за масово унищожаване. Принос за разрешаване на конфликти и конкретна помощ на държавите, срещащи трудности при осъществяване на функциите си.

2. Създаване на зона за сигурност около Европа. Съдействие за изграждане на стабилни държави на Изток и по бреговете на Средиземно море, с които да се поддържат близки отношения на сътрудничество.

3. Установяване и поддържане на международен ред на основата на многостранно сътрудничество и законност. Създаване на по-силна международна общност и добре функциониращи международни институции.

Постигането на тези стратегически цели изисква съчетано използване на политически, дипломатически, културни, икономически и военни мерки за предотвратяване на конфликти и управление на кризи. За тяхното изпълнение е необходимо изграждането на бързо развързващи се и осигурени сили, предполагащи по-добро интегриране на гражданските и военните мисии (Стойков, С., 2012).

От представеният комплексен характер на ЕСС (фиг. 2) е видно, че за разлика от масовата, видна за всички заплаха по време на Студената война, никоя от новите заплахи не е само военна, нито може да бъде отстранена с чисто военни средства (Съвет на Европейския съюз, 2009). Това подсказва, че сигурността на Европа все повече ще зависи от креативността при изграждането на подходящи механизми за

справяне с вече дефинирани и нововъзникващи заплахи за сигурността (Стойков, М., 2006).

Фигура № 2 Комплексен характер на ЕСС (2003 г.)

Новите заплахи имат динамичен характер (Съвет на Европейския съюз, 2009). Освен това те се характеризират като комплексни, многоизмерими и асиметрични (Панайотова, 2010). Това ясно проличава и от посоченото в ЕСС, в която се подчертава отрицателната зависимост, че ако не бъдат взети мерки, с времето рискът от разпространение на ОМУ нараства, а терористичните мрежи ще стават все по-опасни. Пренебрегването им води до разрастваща се липса на държавност и до организирана престъпност. С оглед на така очертания характер на заплахите ЕСС поставя изискването за комплексен подход с използване на различни инструменти.

Заклучение

В изводна форма можем да посочим, че по своята същност ЕСС от 2003 г. не е съвършен документ, но е важно постижение за ЕС по пътя на създаване на своя собствена, автентична форма на политика за сигурност и отбрана. От една страна, тя показва, че заплахите за сигурността не зачитат географските граници, както и че има все по-голяма взаимосвързаност между вътрешната и външната сигурност. От

друга страна, тя загърбва традиционното виждане за националната сигурност и поставя изискването за комбинация от инструменти за реагиране срещу новите заплахи. В допълнение анализът на формулираните в нея стратегически цели и необходимостта от гарантирането на сигурността на отделните държави показват, че те могат да бъдат постигнати посредством глобални и регионални договорености. В този контекст за ЕС ще бъде важно да си сътрудничи с международните партньори, за да осигурява защита на всички граждани на ЕС и да поддържа тясна координация с външните действия на ЕС при изпълнението на тази стратегия.

Библиография:

1. Европейска комисия, Г. С. (24 юли 2020). Съобщение на Европейската комисия до Европейския парламент, Европейския съвет, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите относно Стратегията на ЕС за Съюза на сигурност. *COM(2020) 605 final*. Брюксел. Изтеглено на 12 октомври 2021 г. от <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-BG/ALL/?uri=CELEX:52020DC0605&from=EN>.

Evropeyska komisiya, G. S. (24 yuli 2020). Saobshtenie na Evropeyskata komisiya do Evropeyskiya parlament, Evropeyskiya savet, Saveta, Evropeyskiya ikonomicheski i sotsialen komitet i Komiteta na regionite относно Strategiyata na ES za Sayuza na sigurnost. *COM(2020) 605 final*. Bryuksel. Iztegleno na 12 Oktomvri 2021 g. ot <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-BG/ALL/?uri=CELEX:52020DC0605&from=EN>

2. *Конвенция за забрана на разработването, производството, натрупването и употребата на химическо оръжие и за неговото унищожаване*. Подписана на 13.01.1993 г. в Париж. Ратифицирана със закон, приет от 38-мо Народно събрание на 29.06.1994 г. – ДВ, бр. 55 от 8.07.1994 г. Издадена от Министерството на външните работи, обн., ДВ, бр. 103 от 29.11.2001 г., в сила от 29.04.1997 г. – попр., бр. 1 от 4.01.2002 г.

Konventsia za zabrana na razrabotvaneto, proizvodstvoto, natrupvaneto i upotrebata na himicheskoto orazhie i za negovoto unishtozhavane. Podpisana na 13.01.1993 g. v Parizh. Ratifitsirana sas zakon, priet ot 38-mo Narodno sabranie na 29.06.1994 g. – DV, br. 55 ot 8.07.1994 g. Izdadena ot Ministerstvoto na vanshnite raboti, obn., DV, br. 103 ot 29.11.2001 g., v sila ot 29.04.1997 g. – popr., br. 1 ot 4.01.2002 g.

3. Панайотова, М. (2017). *Сигурността и отбраната на ЕС*

след Лисабонския договор и стратегическата концепция на НАТО от 2010 г. София: Институт за икономическа политика.

Panayotova, M. (2017). *Sigurnostta i otbranata na ES sled Lisabonskiya dogovor i strategicheskata kontseptsiya na NATO ot 2010 g.* Sofiya: Institut za ikonomicheska politika.

4. Рабохчийска, М. (2012). Механизми за контрол по многостранните международни договори в областта на ядреното разоръжаване. От Г. Белова & др. (Ред.), *Международна научна конференция „Право, управление и медии през XXI век.“*. 1, с. 369-377. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“.

Rabohchiyska, M. (2012). *Mehanizmi za kontrol po mnogostrannite mezhdunarodni dogovori v oblastta na yadrenoto razorazhavane.* Ot G. Belova & dr. (Red.), *Mezhdunarodna nauchna konferentsiya "Pravo, upravlenie i medii prez XXI vek."*. 1, s. 369-377. Blagoevgrad: Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski“.

5. Стойков, М. (2006). Предизвикателства в реализацията на Стратегията за сигурност на Европейския съюз. *Военен журнал* (4), с. 49.

Sotikov, M. (2006). *Predizvikelstva v realizatsiyata na Strategiyata za sigurnost na Evropeyskiya sayuz.* *Voenen zhurnal* (4), s. 49.

6. Стойков, С. (2012). *Стратегически мениджмънт на знанието в системата за сигурност и отбрана.* София: Институт общество на знанието.

Stoykov, S. (2012). *Strategicheski menidzhmant na znaniето v sistemata za sigurnost i otbrana.* Sofiya: Institut obshtestvo na znaniето.

7. Съвет на Европейския съюз (2009). *Европейска стратегия за сигурност – сигурна Европа в един по-добър свят.* Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз.

Savet na Evropeyskiya sayuz (2009). *Evropeyska strategiya za sigurnost – sigurna Evropa v edin po-dobar svyat.* Lyukseburg: Sluzhba za publikatsii na Evropeyskiya sayuz.

8. Council of The European Union. (2003, December 10). Fight against the proliferation of weapons of mass destruction – EU strategy against proliferation of Weapons of Mass Destruction. Doc.15708/03 (ANNEX). Brussels. Retrieved February 11, 2021 from: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2015708%202003%2015708/EN/pdf>.